

ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหาร
ในระดับครัวเรือนของเกษตรกร ในเมืองคำ แขวงเชียงขวาง
สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

Factors Affecting Food Security Capacity Building in the
Household Levels of Farmers in Muang Kham, Xiengkhouang
Province, Lao People's Democratic Republic

คานตาวัน พมลชาบุตร พุทธิสรณ์ เครือคำ* สายสกุล ฟองมูล และ ปิยะ พลະปัญญา
Khantavanh Phlasabout Phutthisun Kruekum* Saisakul Fongmul and Piya Palapanya

สาขาวิชาพัฒนาทรัพยากรและส่งเสริมการเกษตร คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ 50290
Major of Resources Development and Agricultural Extension, Faculty of Agricultural Production Maejo
University, Chiang Mai 50290

* Corresponding author: rungsun14@hotmail.com

(Received: 4 September 2021; Revised: 16 November 2021; Accepted: 28 January 2022)

Abstract

This study was conducted to investigate: 1) socio-economic attributes of farmers; 2) level of food security creating practice at the household level of the farmers; and 3) factors effecting food security creating at the household level of the farmers. The sample group consisted of 279 farmers in Muang Kham, Xiengkhouang province, Laos P.D.R. A set of questionnaires was used for data collection and analyzed by using descriptive statistics and multiple regression.

Results of the study revealed that most of the respondents were female, 42.93 years old on average, married and elementary school graduates on below. They had 6 household members and 3 household work force on average. The respondents had 10.66 rai of farm land with an income earned from the agricultural sector for 30,252.46 baht per year on average. They had an income earned from the non-agricultural sector for 11,059.13 baht per year. The respondents had household expenses for 25,802.92 baht per year and

debts for 2,179.82 baht on average. Most of the respondents had no social position but they were group member in the community for 4 groups on average. They attended a training or joined an educational trip for 1.32 time on average. They perceived news or information about farming for 19.22 time per month on average. The respondents had a moderate level of knowledge about food security creating but they had a high level of an agreement or attitude towards food security creating. As a whole, the respondents performed food security creating at the household level at a moderate level (\bar{x} =3.46). Based on its details, they had a high level of practices in terms of food utilization (\bar{x} =3.53), access to food (\bar{x} =3.52), adequate food (\bar{x} =3.40), and food stability (\bar{x} =3.40), respectively. The following had positive statistically significant relationship with food security creating practice at the household level: educational attainment, an income earned from the agricultural sector, an income earned from the non-agricultural sector, participation in activities related to food security, knowledge about food security creating, and attitude towards food security creating. Two factors were found to be negative: household expenses and debt burden.

Keywords: Food availability, food access, food utilization, food stabilization

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาลักษณะพื้นฐานส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร 2) เพื่อศึกษาระดับการปฏิบัติการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของเกษตรกร และ 3) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของเกษตรกรในพื้นที่เมืองคำ แขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัย คือ เกษตรกรเมืองคำ แขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จำนวน 279 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยสถิติพรรณนา และการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุเฉลี่ย 42.93 ปี มีสถานภาพสมรสสำเร็จ การศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาหรือต่ำกว่า มีสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 6 คน มีแรงงานในครัวเรือนเฉลี่ย 3 คน มีพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ย 10.66 ไร่ มีรายได้ในภาคการเกษตรเฉลี่ย 30,252.46 บาทต่อปี มีรายได้นอกภาคการเกษตรเฉลี่ย 11,059.13 บาทต่อปี มีรายจ่ายในครัวเรือนเฉลี่ย 25,802.92 บาทต่อปี มีหนี้สินเฉลี่ย 2,179.82 บาท ส่วนใหญ่ไม่มีตำแหน่งทางสังคม เป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชนเฉลี่ย 4 กลุ่ม เข้าร่วมฝึกอบรมหรือศึกษาดูงานเฉลี่ย 1.32 ครั้งต่อปี ได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการเกษตรเฉลี่ย 19.22 ครั้งต่อเดือน เกษตรกรมีความรู้เกี่ยวกับการสร้างความมั่นคงทางอาหารอยู่ในระดับปานกลาง และ

มีทัศนคติต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารอยู่ในระดับเห็นด้วยมาก กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรมีการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.46) โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยการปฏิบัติมาก คือ ด้านการใช้ประโยชน์จากอาหาร (ค่าเฉลี่ย 3.53) รองลงมา ได้แก่ ด้านการเข้าถึงอาหาร (ค่าเฉลี่ย 3.52) โดยด้านการมีอาหารเพียงพอ และด้านความมีเสถียรภาพของอาหารมีค่าเฉลี่ยเท่ากันที่ 3.40 ตามลำดับ ในส่วนปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติในการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติมีจำนวน 8 ตัวแปร โดยเป็นตัวแปรที่มีความสัมพันธ์เชิงบวกจำนวน 6 ตัวแปร ได้แก่ ระดับการศึกษา รายได้จากภาคการเกษตร รายได้นอกภาคการเกษตร การได้เข้าร่วมโครงการหรือกิจกรรมเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร ความรู้เกี่ยวกับการสร้างความมั่นคงทางอาหาร และทัศนคติของเกษตรกรเกี่ยวกับการสร้างความมั่นคงทางอาหาร และตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ในเชิงลบมีจำนวน 2 ตัวแปร ได้แก่ รายจ่ายในครัวเรือน และภาระหนี้สิน

คำสำคัญ: การใช้ประโยชน์จากอาหาร การเข้าถึงอาหาร การมีอาหารเพียงพอ ความมีเสถียรภาพด้านอาหาร

คำนำ

ความไม่มั่นคงทางอาหาร ถือเป็นปัญหาสำคัญที่ประเทศกำลังพัฒนา กำลังเผชิญอยู่ โดยเฉพาะการประสบกับปัญหาทุพโภชนาการที่ประชาชนไม่ได้รับอาหารที่มีโภชนาการเพียงพอที่ร่างกายต้องการ อย่างไรก็ตาม ปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหารยังได้ประสบกับประเทศที่พัฒนาแล้วด้วยเช่นกัน คือ การขาดความสมดุลทั้งในเชิงปริมาณ และคุณภาพของอาหารและน้ำที่เพียงพอและเหมาะสมกับประชากรที่กำลังเพิ่มมากขึ้นในแต่ละปี จากปัญหาดังกล่าวจึงเป็นที่มาให้องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations: FAO) ได้ยกประเด็นความไม่มั่นคงทางอาหารมาพิจารณาเพื่อให้ทุกประเทศเล็งเห็นความสำคัญของการสร้างความมั่นคงทางอาหาร โดยให้มีการพัฒนาและหนุนเสริมทุกองค์ประกอบของกระบวนการผลิตอาหาร โดยเริ่มจากการผลิต การทำเป็นอาหาร การบริโภค และผลกระทบต่อ

ที่เกิดจากการบริโภคภายใต้หลักการสำคัญของความมั่นคงทางอาหารทั้ง 4 มิติ คือ 1) การมีอาหารเพียงพอ (Food Availability) 2) การเข้าถึงอาหาร (Food Access) 3) การใช้ประโยชน์จากอาหาร (Food Utilization) และ 4) การมีเสถียรภาพด้านอาหาร (Food Stability) (สุพรรณณี, 2560)

ตามทิศทางการพัฒนาประเทศของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในส่วนของการสร้างหลักประกันความมั่นคงทางด้านอาหารและการบริโภคที่ได้มาตรฐานทางโภชนาการได้ให้ความสำคัญในการมุ่งเน้นให้เกิดการสร้างความปลอดภัยของผู้ผลิตและผู้บริโภค เพื่อนำไปสู่การพัฒนาและยกระดับประสิทธิภาพการผลิตสินค้าทางการเกษตรให้ได้คุณภาพและปริมาณและเพียงพอต่อการบริโภคภายในประเทศ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการส่งเสริมให้ประชาชนมีสุขภาพที่ดี ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ทั้งนี้การมีอาหารที่เพียงพอซึ่งส่วนสำคัญในการสร้างความมั่นคงทางอาหารยังเป็นการช่วยเหลือกลุ่มผู้ด้อยโอกาส เด็ก เยาวชน และสตรีวัยชรา

ให้มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาความยากจน เป็นการลดภาวะการขาดอาหารและขาดโภชนาการได้อีกทางหนึ่ง (Ministry of Planning and Investment, 2016)

เมืองคำ อยู่ในเขตจังหวัดเชียงขวาง มีหมู่บ้านทั้งหมด 90 หมู่บ้าน มีประชากร 51,716 คน มีจำนวนครัวเรือน 8,192 หลังคาเรือน และมีหมู่บ้านที่ยากจนจำนวน 24 หมู่บ้าน ประชาชนส่วนมากทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก คิดเป็นร้อยละ 91 และมีสภาพพื้นที่เป็นภูเขาหรือพื้นที่สูงถึง 2 ใน 3 ของพื้นที่ทั้งหมด ในสภาพเศรษฐกิจพบว่าประชาชนส่วนมากประสบปัญหากับความยากจน มีรายได้ต่ำ มีรูปแบบการยังชีพที่ขึ้นอยู่กับธรรมชาติ ภายใต้ระบบสังคมชนบทที่มีหมู่บ้านตั้งอยู่กระจายกันหรือเป็นหย่อมบ้านเล็ก ๆ ที่อยู่ห่างไกลจากพื้นที่ที่เป็นเขตเมือง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประชาชนไม่สามารถเข้าถึงแหล่งอาหารได้อย่างทั่วถึง เนื่องจากระบบการคมนาคมยังมีการสัญจรที่ค่อนข้างลำบาก การติดต่อสื่อสารไม่สะดวก และมีความล่าช้าในการรับข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ (Sub-Committees of the General Assembly of Mueang Kham, 2019) เนื่องจากประชาชนในเขตเมืองคำประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่และมีแนวโน้มที่จะเผชิญกับปัญหาการขาดความมั่นคงทางอาหาร ดังนั้นเพื่อเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การสร้าง ความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของเกษตรกรให้เป็นอย่างดีอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นรูปธรรมนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร รวมถึงการศึกษาถึงระดับการปฏิบัติในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร เพื่อนำไปสู่การหาปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารของเกษตรกร เพื่อให้เป็นข้อมูลในการดำเนินงานการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน

เกษตรกรให้สอดคล้องไปกับแผนพัฒนาประเทศ และเตรียมความพร้อมต่อการเผชิญกับความท้าทายของความไม่มั่นคงทางอาหารในอนาคตของครัวเรือนเกษตรกรต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ เกษตรกรที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่เมืองคำ แขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งการกำหนดกลุ่มตัวอย่าง โดยในการสุ่มตัวอย่างครั้งนี้มีการสุ่มตัวอย่างทั้งหมดสองขั้นตอน (Two-stages sampling) (ประชุม, 2541) โดยมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เป็นการสุ่มหมู่บ้าน ที่ตั้งอยู่ใน 4 กลุ่มบ้านที่เป็นพื้นที่ดำเนินโครงการเกษตร โภชนาการ เมืองคำ แขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยกำหนดให้มีการสุ่มหมู่บ้านในแต่ละกลุ่มบ้านจำนวน 3 หมู่บ้าน โดยวิธีการสุ่มอย่างง่ายด้วยการจับฉลาก ได้หมู่บ้านตัวอย่างจำนวน 12 หมู่บ้าน โดยแต่ละหมู่บ้านมีจำนวนเกษตรกรรวมทั้งหมด 925 คน จากนั้นคำนวณจากสูตร (Yamane, 1973) ที่ระดับความเชื่อมั่น 95 เปอร์เซ็นต์ และยอมให้มีความคลาดเคลื่อนที่ระดับ 0.05 ได้กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรจำนวน 279 คน

ขั้นตอนที่ 2 เป็นการสุ่มเกษตรกรในแต่ละหมู่บ้านตัวอย่าง โดยได้ทำการเทียบสัดส่วนของจำนวนเกษตรกรทั้งหมดแต่ละหมู่บ้านตัวอย่างกับขนาดตัวอย่างทั้งหมดที่ได้จากการคำนวณ เพื่อหาขนาดกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรแต่ละหมู่บ้าน เมื่อได้ขนาดกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรแต่ละหมู่บ้านแล้วจึงทำการสุ่มเกษตรกร โดยใช้วิธีการสุ่มอย่างง่ายด้วยการใช้ตารางเลขสุ่มตามรายชื่อเกษตรกรแต่ละหมู่บ้าน

การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเกษตรกรในเมืองคำ แขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปี พ.ศ. 2563 จำนวน 279 คน โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลมีจำนวน 2 ตอน คือ ตอนที่ 1 ลักษณะพื้นฐานส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคมของเกษตรกร และตอนที่ 2 การปฏิบัติของเกษตรกรในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร ระดับครัวเรือนมีองค์ประกอบจำนวน 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการมีอาหารเพียงพอ 2) ด้านการเข้าถึงอาหาร 3) ด้านการใช้ประโยชน์ของอาหาร และ 4) ด้านความมีเสถียรภาพของอาหาร

การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากการเก็บรวบรวมข้อมูลและตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลในเครื่องมือแล้ว ได้กำหนดการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยการประมวลผลจากเครื่องคอมพิวเตอร์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์โดยแบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ คือ

1) ข้อมูลลักษณะพื้นฐานส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และการปฏิบัติของเกษตรกรในการสร้างความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนใช้สถิติเชิงพรรณนาในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน สำหรับการวิเคราะห์การปฏิบัติของเกษตรกรในการสร้างความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนกำหนดให้เกษตรกรระบุคะแนนการปฏิบัติออกเป็น 5 ระดับ คือ 5=ปฏิบัติอยู่ในระดับมากที่สุด 4=ปฏิบัติอยู่ในระดับมาก 3=ปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง 2=ปฏิบัติอยู่ในระดับน้อย และ 1=ปฏิบัติอยู่ในระดับน้อยสุด จากนั้นนำคะแนนที่ได้มาหาค่าเฉลี่ย

และแบ่งช่วงสำหรับการพิจารณาระดับการปฏิบัติของเกษตรกร ดังนี้

คะแนนเฉลี่ย	ระดับการปฏิบัติ
4.51-5.00	หมายถึง มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมากที่สุด
3.51-4.50	หมายถึง มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก
2.51-3.50	หมายถึง มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง
1.51-2.50	หมายถึง มีการปฏิบัติอยู่ในระดับน้อย
1.00-1.50	หมายถึง มีการปฏิบัติอยู่ในระดับน้อยสุด

2) การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการสร้างความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของเกษตรกรใช้สถิติการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) ซึ่งใช้โปรแกรมสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ในการวิเคราะห์ ทั้งนี้การวิเคราะห์เพื่อหาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนเกษตรกรใช้สถิติการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณเป็นการหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระตั้งแต่ 2 ตัวขึ้นไป กับตัวแปรตาม 1 ตัวว่าตัวแปรอิสระตัวใดมีความสัมพันธ์กับตัวแปรตามอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และมีระดับความสัมพันธ์มากน้อยเพียงใด โดยการวิเคราะห์ในครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกตัวแปรอิสระจากการทบทวนวรรณกรรมทั้งหมด 17 ตัวแปร ได้แก่ 1) เพศ 2) อายุ 3) สถานภาพสมรส 4) ระดับการศึกษาสูงสุด 5) จำนวนสมาชิกในครัวเรือน 6) จำนวนแรงงานในครัวเรือน 7) จำนวนพื้นที่ทำการเกษตร

8) จำนวนรายได้จากภาคการเกษตร รายได้เสริม
9) จำนวนรายจ่ายในครัวเรือน 10) ภาระหนี้สิน
11) การมีตำแหน่งทางสังคม 12) การเข้าร่วมเป็น
สมาชิกกลุ่มของชุมชน 13) จำนวนครั้งในการติดต่อกับ
เจ้าหน้าที่ทางการเกษตร 14) การเข้าร่วมโครงการ
เกี่ยวกับการสร้างความมั่นคงทางอาหาร 15) จำนวนครั้ง
ในการรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร
16) ความรู้เกี่ยวกับการสร้างความมั่นคงทางอาหาร และ
17) ทักษะคิดของเกษตรกรเกี่ยวกับการสร้างความมั่นคงทางอาหาร
ซึ่งจากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระ
แต่ละคู่ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน
(Pearson Correlation) พบว่า ไม่มีตัวแปรอิสระคู่ใดที่มีค่า
ความสัมพันธ์ (r) สูงกว่า 0.80 ที่จะทำให้เกิดปัญหา
ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระด้วยตัวเองสูง
(Multicollinearity) และส่งผลให้เกิดการละเมิดเงื่อนไขของ
การวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ (สุชาติ, 2546)

ผลการวิจัยและวิจารณ์

ลักษณะพื้นฐานส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคม ของเกษตรกร

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุเฉลี่ย 42.93 ปี มีสถานภาพสมรส
สำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษา หรือต่ำกว่า มีสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 6 คน มีแรงงานในครัวเรือน
เฉลี่ย 3 คน มีพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ย 10.66 ไร่

มีรายได้ในภาคการเกษตรเฉลี่ย 30,252.46 บาท ต่อปี มีรายได้นอกภาคการเกษตรเฉลี่ย 11,059.13 บาทต่อปี มีรายจ่ายในครัวเรือนเฉลี่ย 25,802.92 บาทต่อปี ผู้ที่รับผิดชอบในการใช้จ่ายในครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นแม่บ้านหรือภรรยา มีภาระหนี้สินเฉลี่ย 2,179.82 บาท ส่วนใหญ่ไม่มีตำแหน่งทางสังคม ได้เป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชนเฉลี่ย 4 กลุ่ม ส่วนใหญ่ไม่ได้ติดต่อกับเจ้าหน้าที่ทางการเกษตร เข้าร่วมฝึกอบรมหรือศึกษาดูงานเฉลี่ย 1.32 ครั้งต่อปี ได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการเกษตรเฉลี่ย 19.22 ครั้งต่อเดือน เกษตรกรมีความรู้เกี่ยวกับแนวทางการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนอยู่ในระดับปานกลาง และมีทัศนคติต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารอยู่ในระดับเห็นด้วยมาก

ระดับการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนเกษตรกร

ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรมีค่าเฉลี่ยระดับการปฏิบัติในการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.46) โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยการปฏิบัติมากที่สุด คือ ด้านการใช้ประโยชน์จากอาหาร (ค่าเฉลี่ย 3.53) รองลงมา ได้แก่ ด้านการเข้าถึงอาหาร (ค่าเฉลี่ย 3.52) โดยด้านกรรมอาหารเพียงพอ และด้านความมีเสถียรภาพของอาหารมีค่าเฉลี่ยเท่ากันที่ 3.40 ตามลำดับ (Table 1)

Table 1 Levels of food security capacity building at the household levels of farmers in Muang Kham, Xiengkhouang province, Lao People’s Democratic Republic (n=279)

Levels of food security capacity building in the household levels	\bar{x}	S.D.	Description
1. Food availability	3.40	.631	Moderate
2. Food access	3.52	.589	High
3. Food utilization	3.53	.480	High
4. Food stability	3.40	.509	Moderate
Total	3.46	.462	Moderate

Remarks 4.51-5.00 = Highest 3.51-4.50 = High 2.51-3.50 = Moderate 1.51-2.50 = low 1.00-1.50 = Lowest

ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนเกษตรกร

การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติในการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนเกษตรกร เมืองคำ แขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ใช้การวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) เพื่อหาว่าตัวแปรอิสระใดมีผลต่อตัวแปรตามอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และเมื่อพิจารณาตัวแปรอิสระที่มีผลต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ พบว่ามีทั้งหมด 8 ตัวแปร โดยเป็นตัวแปรที่มีความสัมพันธ์เชิงบวกจำนวน 6 ตัวแปร ได้แก่ รายได้จากภาคการเกษตร ระดับความรู้ทัศนคติของเกษตรกร ระดับการศึกษาสูงสุด รายได้นอกภาคการเกษตร และการเข้าร่วมโครงการหรือกิจกรรมเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ในขณะที่ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์เชิงลบ ได้แก่ รายจ่ายในครัวเรือนและภาระหนี้สิน (Table 2) โดยตัวแปรอิสระที่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

กับตัวแปรทั้งหมด สามารถอธิบายความผันแปรของตัวแปรตาม (การสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนเกษตรกร) อยู่ร้อยละ 47.20 ($R^2 = .472$) ซึ่งสามารถวิจารณ์ผลการวิเคราะห์ที่ได้นี้

1. ระดับการศึกษาสูงสุด พบว่า ถ้าเกษตรกรที่มีระดับการศึกษาที่สูงกว่าระดับประถมศึกษา จะมีแนวโน้มในการสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารในครัวเรือนมากขึ้น ($Sig.=.013$) เนื่องจากการศึกษาถือเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกษตรกรมีพื้นฐานความรู้ที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการสร้างความเข้าใจในการวางแผนการสร้างความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน เช่น การเลือกซื้ออาหารหรือวัตถุดิบประกอบการทำอาหารที่มีคุณภาพ และการหารายได้เพื่อการเข้าถึงอาหาร เป็นต้น (Mishra, 2005)

2. จำนวนรายได้ในภาคการเกษตร ($Sig.=.000$) สามารถอธิบายได้ว่า ถ้าเกษตรกรที่มีรายได้ในภาคการเกษตรที่สูงขึ้นจะส่งผลทำให้มีการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนเพิ่มขึ้นตามไปด้วย ทั้งนี้เนื่องจากรายได้จาก

ภาคการเกษตรถือเป็นรายได้หลักและอาจเป็นรายได้ทางเดียวที่เกษตรกรใช้สำหรับในการซื้อหรือหาอาหารที่มีคุณภาพ รวมถึงการจัดหาอาหารที่ให้คุณค่าทางโภชนาการสูง และอาหารที่ตนเองหรือครอบครัวไม่สามารถผลิตได้มาให้เหล่าสมาชิกในครอบครัวได้บริโภคได้อย่างเพียงพอและทั่วถึงสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พัฒภณ และคณะ (2559) ที่พบว่า รายได้ของครอบครัวเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับความมั่นคงทางอาหารด้านกรปริมาณอาหารของวัยรุ่นในชุมชนชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

3. จำนวนรายได้ นอกภาคการเกษตร (Sig.=.017) โดยอธิบายผลการศึกษาได้ว่า ถ้าเกษตรกรมีรายได้นอกภาคการเกษตร หรือรายได้เสริมนอกเหนือจากการทำเกษตรกรรมเพิ่มมากขึ้น จะทำให้เกษตรกรมีแนวโน้มสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนในระดับที่สูงขึ้น โดยแหล่งรายได้เสริมของเกษตรกรนอกเหนือจากการทำเกษตรกรรมในพื้นที่เมืองคำ คือ การเก็บของป่า และการทอผ้า (Kham District Agriculture and Forestry Office, 2019) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า นอกเหนือจากเกษตรกรจะมีรายได้หลักจากการทำเกษตรกรรมแล้ว เกษตรกรยังมีการหารายได้เสริมจากแหล่งอื่นด้วย อันเป็นการบ่งชี้ถึงการมีโอกาสหรือมีศักยภาพที่จะเข้าถึงแหล่งอาหารที่จำเป็นและการมีปริมาณอาหารที่เพียงพอของครัวเรือนเกษตรกร และสอดคล้องกับการศึกษาของ จันท์ตนาพร (2557) ที่พบว่า ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติทำให้ชาวชุมชนเพี้ยลาด อำเภอสังขตอง นครหลวงเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมีความมั่นคงด้านอาหารได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งได้จากการหาผักพื้นบ้านในป่า การหาปลาตามแหล่งน้ำธรรมชาติ รวมถึงการเป็นปัจจัย

หลักในสนับสนุนการทำงาน การเพาะปลูกอื่น ๆ และการทำปศุสัตว์ที่ส่งผลให้ผู้คนในชุมชนมีอาหารเพียงพอ

4. จำนวนรายจ่ายในครัวเรือน (Sig.=.005) สามารถอธิบายได้ว่า ถ้าเกษตรกรมีรายจ่ายในครัวเรือนสูงขึ้นจะมีผลทำให้การสร้าง ความมั่นคงทางอาหารลดลง ทั้งนี้เนื่องมาจากภาระค่าใช้จ่ายในครัวเรือนของเกษตรกรส่วนมากเป็นไปเพื่อการลงทุนในการทำการเกษตรหรือค่าอุปกรณ์ทางการศึกษาให้แก่บุตรหลาน ประกอบกับในปัจจุบันการผลิตในภาคการเกษตรยังประสบกับปัญหาดินเสื่อมโทรม การระบาดของโรคและแมลงศัตรูพืช และการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร ซึ่งทำให้เกษตรกรต้องให้เงินทุนในการบำรุงดูแลรักษาผลผลิตของตนเองให้ได้คุณภาพและปริมาณตามความต้องการของตลาด จึงทำให้ขาดหรือมีทุนทรัพย์ไม่เพียงพอในการจัดหาหรือเข้าถึงแหล่งอาหารที่มีประโยชน์ให้แก่สมาชิกในครัวเรือนได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ดังผลการศึกษาของ คำสุขะ และคณะ (2562) ที่พบว่า การเกิดปัญหาภัยธรรมชาติ เช่น ภัยแล้ง และน้ำท่วมเป็นอีกหนึ่งในสาเหตุทำให้ผลผลิตทางการเกษตรมีปริมาณน้อยไม่เพียงพอต่อการบริโภค และถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อครัวเรือนยากจน เมืองบัวสะพา แขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

5. จำนวนหนี้สินในครัวเรือน (Sig.=.032) สามารถอธิบายได้ว่าเกษตรกรที่มีภาระหนี้สินในครัวเรือนที่สูงมากขึ้นจะมีแนวโน้มที่จะสร้างความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนลดลง สำหรับครอบครัวประกอบอาชีพเกษตรกรรมส่วนมากต้องแบกรับภาระหนี้สินจากการกู้ยืมเงินเพื่อใช้ในกิจกรรมทางการเกษตรของตนเอง ซึ่งทำให้มีเงินทุนไม่เพียงพอและเกิดความยากลำบากในการเข้า

ถึงอาหารสำหรับเลี้ยงดูสมาชิกในครัวเรือน ผลการศึกษาสามารถเทียบเคียงได้กับการศึกษาของ ปุณณดา และคณะ (2559) ที่พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรไทยที่มีหนี้สินจะมีโอกาสที่จะตกเป็นครัวเรือนที่มีความไม่มั่นคงด้านอาหารสูงขึ้นตามไปด้วย

6. การเข้าร่วมการฝึกอบรมที่เกี่ยวกับการทำเกษตรกรรม (Sig.=.011) สามารถอธิบายได้ว่าเกษตรกรที่ได้เข้าร่วมการฝึกอบรมเกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมเพิ่มขึ้นจะมีการสร้างความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนในระดับที่สูงขึ้น โดยการเข้าร่วมฝึกอบรมในด้านการเกษตรเป็นช่องทางหนึ่งในการเพิ่มองค์ความรู้ หรือเทคโนโลยีใหม่และทันสมัยที่เกษตรกรสามารถนำมาปรับใช้กับการดำเนินการทำเกษตรกรรมของตนเอง โดยเฉพาะการยกระดับคุณภาพและปริมาณผลผลิตทางการเกษตรเพื่อให้ได้มาซึ่งกำไรหรือรายได้ที่สูงขึ้น หรือการได้รับองค์ความรู้เกี่ยวกับการวางแผนในการทำเกษตรตลอดจนการผลิตสินค้าเกษตรที่มีความปลอดภัยจากสารเคมีสำหรับเป็นแหล่งอาหารเพื่อการบริโภคมาบริโภค ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ นิคม และคณะ (2560) ที่พบว่า การถ่ายทอดองค์ความรู้เพิ่มศักยภาพการผลิตอาหารตามหลักเกษตรอินทรีย์เป็นหนึ่งในองค์ประกอบของรูปแบบการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนด้วยกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาในชุมชนริมน้ำพอง อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ที่สมาชิกในครัวเรือนควรได้รับเพื่อนำไปสู่การสร้างอาหารได้ปลอดภัย เพียงพอและพึ่งตนเองได้อย่างเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

7. ความรู้เกี่ยวกับการสร้างความมั่นคงทางอาหาร (Sig.=.000) อธิบายผลการวิเคราะห์ได้ว่าเกษตรกรที่มีความรู้เกี่ยวกับการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับที่สูงขึ้นจะมีแนวโน้มสร้างความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนสูงขึ้นตามไปด้วย ทั้งนี้

การที่เกษตรกรมีความรู้สูงนั้นจะสามารถช่วยให้การนำเอาแนวคิดวิทยาการ หรือเทคโนโลยีต่าง ๆ เกี่ยวกับการหนุนเสริมความมั่นคงทางอาหารมาประยุกต์ใช้เพื่อการปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมและเป็นไปตามหลักวิชาการ เช่น ความรู้เกี่ยวกับการปลูกพืชในระบบเกษตรปลอดภัยหรือเกษตรอินทรีย์ ความรู้เกี่ยวกับการวางแผนการตลาดเพื่อการจำหน่ายผลผลิตให้เกิดรายได้สูงสุด ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันและกำจัดโรคและแมลงศัตรูพืชและความรู้เกี่ยวกับโภชนาการด้านอาหาร เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นองค์ความรู้ที่สามารถสนับสนุนการสร้างความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนของเกษตรกรได้ทั้งสิ้น ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารของเกษตรกรอินทรีย์ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของ เพชรบูรณ์ และคณะ (2559) ที่พบว่า กลวิธีการสร้างความมั่นคงของเกษตรกรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างให้มีความมั่นคงทั้งด้านการบริโภค ด้านการผลิต และด้านทรัพยากรส่วนหนึ่งมาจากใช้ความรู้และเทคโนโลยี จนได้ผลผลิตอาหารที่มีความหลากหลายปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการ

8. ทักษะคิดต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหาร สามารถอธิบายได้ว่า (Sig.=.000) เกษตรกรที่มีทักษะคิดต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารในเชิงบวกหรือเห็นด้วยที่จะมีการสร้างความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนเพิ่มสูงขึ้น โดยผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นถึงการที่เกษตรกรมีมุมมองหรือมีแนวความคิดที่ดีต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารถือเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้อาหารปลอดภัยและการปฏิบัติเกี่ยวกับการสร้างความมั่นคงทางอาหาร โดยเฉพาะการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตที่ไม่ใช้สารเคมีที่ทำลายสิ่งแวดล้อม มีการรักษา

คุณภาพของผลผลิต ตลอดจนการคัดเลือกพันธุ์พืช หรือสัตว์ที่ให้คุณค่าทางอาหารสูงสุดมาผลิตเพื่อ เป็นสินค้าและอาหารเพื่อการบริโภค ซึ่งสอดคล้อง กับการศึกษาของ รณิดา และคณะ (2560) ที่พบว่า ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้กิจกรรมการจัดการความ หลากหลายทางชีวภาพสู่ความมั่นคงทางอาหาร ของชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำกก-กลุ่มน้ำโขง: กรณีศึกษา

จังหวัดเชียงรายประสบผลสำเร็จ คือ การที่ ประชาชนในชุมชนมีความรัก ห่วงแหนแหล่ง ทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง และมีความเข้าใจ ถึงความสัมพันธ์ของคนกับป่าที่ต้องอาศัยและพึ่งพิง ในด้านทรัพยากรน้ำ และแหล่งอาหารเพื่อใช้ในการ ดำเนินชีวิต

Table 2 Factors effecting food security capacity building in the household levels of farmers in Muang Kham, Xiengkhouang province, Lao People’s Democratic Republic

Independent variables	Dependent variable		
	Creating Food Security of Farmers in Household Levels		
	B	t	Sig.
1. Educational attainment	.167	2.488	.013*
2. Agricultural income	5.671E-06	5.134	.000**
3. Non-agricultural income	3.734E-06	2.410	.017*
4. Household Expenses	-2.902E-06	-2.835	.005**
5. Debt burden	-6.864E-06	-2.159	.032*
6. Participating in a training	.027	2.576	.011*
7. Knowledge about food security	.063	7.763	.000**
8. Attitudes about food security	.176	4.407	.000**
Constant	1.649	8.101	.000**
R ² = .477 (47.70%) F = 13.693 Sig. F = 0.000**			

Remarks *Statistically significant level at 0.05 **Statistically significant level at 0.01

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนเกษตรกร เมืองคำ แขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ผลการศึกษาสรุปได้ว่า การสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของเกษตรกรในเมืองคำ แขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวอยู่ในระดับการปฏิบัติปานกลาง โดยปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในเชิงบวก ได้แก่ ระดับการศึกษาสูงสุด จำนวนรายได้จากภาคการเกษตร จำนวนรายได้นอกภาคการเกษตร ความรู้เกี่ยวกับการสร้างความมั่นคงทางอาหาร และทัศนคติของเกษตรกรเกี่ยวกับการสร้างความมั่นคงทางอาหาร และการเข้าร่วมโครงการหรือกิจกรรมเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร ในขณะที่ปัจจัยที่ส่งผลให้การสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของเกษตรกรที่ลดลง ได้แก่ จำนวนรายจ่ายในครัวเรือน และจำนวนหนี้สินของเกษตรกร โดยตัวแปรทั้งหมดสามารถอธิบายความผันแปรของการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนเกษตรกร (ตัวแปรตาม) อยู่ร้อยละ 47.20 ($R^2 = .472$)

ข้อเสนอแนะ

1. จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นถึงระดับการศึกษาและความรู้มีความสัมพันธ์ในเชิงบวกต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนของเกษตรกร ดังนั้นห้องการเกษตรและป่าไม้ และโครงการเกษตรโภชนาการ เมืองคำ แขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ควรมีการถ่ายทอดองค์ความรู้หรือเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับ

การสนับสนุนการผลิตพืชและสัตว์ในระบบเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม อาทิ ระบบเกษตรที่ดีและเหมาะสม (Good Agricultural Practice: GAP) ระบบเกษตรอินทรีย์ หรือระบบเกษตรปลอดภัย จากสารพิษ เพื่อให้ได้มาซึ่งอาหารและสินค้าเกษตรที่มีคุณภาพไร้สารเคมี สามารถให้เป็นวัตถุดิบในการประกอบอาหารเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและจำหน่าย

2. ห้องการเกษตรและป่าไม้ และโครงการเกษตรโภชนาการ เมืองคำ แขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ควรส่งเสริมและสนับสนุนงบประมาณในการจัดทำโครงการร่วมกับโรงเรียนในพื้นที่ให้มีการบูรณาการหรือสร้างเครือข่ายสำหรับรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรที่มีการผลิตพืชหรือสัตว์ในระบบเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เพื่อนำผลผลิตดังกล่าวมาเป็นวัตถุดิบสำหรับทำอาหารกลางวันของโรงเรียน ตลอดจนมีการปลูกฝังค่านิยมและสร้างเสริมพฤติกรรมมารีโภคอาหารที่ปลอดภัยเพื่อนำไปสู่การสร้างคนรุ่นใหม่ที่ยึดถึงความสำคัญของการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน

3. ห้องการเกษตรและป่าไม้ เมืองคำ แขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ควรสนับสนุนให้มีโครงการ หรือกิจกรรมที่มีกระบวนการสาธิตหรือฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับการผลิตสินค้าเกษตรที่มีคุณภาพและปลอดภัยจากสารเคมีที่อาจทำอันตรายแก่ผู้บริโภคได้ เช่น โครงการจัดทำผลิตภัณฑ์บำรุงดินสำหรับการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร ได้แก่ การผลิตปุ๋ยหมักจากเศษพืชและมูลสัตว์ การทำผลิตภัณฑ์ป้องกันโรคและแมลงศัตรูพืชแบบอนุรักษ์ธรรมชาติ ตลอดจนการจัดทำ

โครงการที่สร้างผลิตภัณฑ์เพื่อการปศุสัตว์ เช่น การผลิตอาหารเลี้ยงสัตว์โดยใช้วัสดุจากธรรมชาติ ในท้องถิ่น การจัดทำโรงเรือนการเลี้ยงและแปรรูปที่ได้มาตรฐานและสะอาด เป็นต้น

4. หน่วยงานภายใต้กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงกสิกรรมและป่าไม้ ตลอดจนโครงการเกษตรโรคนาการในเขตเมืองคำ แขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ควรมีการพัฒนาสื่อรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงช่องทางสำหรับการประชาสัมพันธ์องค์ความรู้เกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารให้แก่เกษตรกร เพื่อการปลูกฝังและสร้างทัศนคติที่ดี อันนำไปสู่การยอมรับแนวคิดความมั่นคงทางอาหารมาปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมสำหรับสมาชิกในครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะองค์ความรู้ทางโภชนาการและการใช้ประโยชน์จากอาหารที่หลากหลาย องค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการปัจจัยการผลิตภายใต้ระบบเกษตรอินทรีย์หรือการเพาะปลูกที่ไม่ใช้สารเคมีและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม องค์ความรู้ด้านการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรเพื่อเพิ่มมูลค่า องค์ความรู้ด้านการตลาด เป็นต้น

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษานี้สำเร็จลงได้ด้วยความร่วมมือจากเกษตรกร ผู้นำชุมชนและเจ้าหน้าที่ห้องการเกษตรและป่าไม้ และโครงการเกษตรโรคนาการ เมืองคำ แขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ที่ให้ความร่วมมือ และช่วยเหลือในการให้ข้อมูลและร่วมดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้

เอกสารอ้างอิง

- คำสุกขะ ทำมาชวง ขนิษฐา วะสินนท์ ละม้าย ร่มเย็น และศุภชัย สิงห์ยะบุศย์. 2562. ปัจจัยที่ส่งผลต่อครัวเรือนยากจน เมืองบัวหลวง แขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. มนุษยสังคมนามสาร (มสส.) 17(2): 239-253.
- จันทร์ตนาพร วงศ์ชัย ประสงค์ ดันพิชัย สันติศรีสวนแดง และวีระฉัตร สุปัญญา. 2557. ความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติสู่ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนเพี้ยลาด อำเภอสว่างทอง นครหลวงเวียงจันทน์. วารสารวิชาการ Veridian E-Journal 7(2): 156-172.
- ทัศนภรณ์ พลไชย นพวรรณ เปี้ยซื่อ และสุจินดา จารุพัฒน์ มารูโอ. 2559. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความมั่นคงทางอาหารของวัยรุ่นในชุมชนชนบท ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วารสารการพยาบาลและการดูแลสุขภาพ 34(2): 142-151.
- นิคม สีเงิน สุวารีย์ ศรีบุญนะ อนัญญา โปธิประดิษฐ์ และผมหอม เขิดโกทา. 2560. รูปแบบการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนด้วยกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาในชุมชนริมน้ำพอง อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น. วารสารวิชาการสถาบันวิทยาการจัดการแห่งแปซิฟิก 4(1): 120-132.
- ประชุม สุวัตถิ. 2541. การสุ่มตัวอย่างเพื่อการวิจัย. วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ 38(3): 103-130.
- ปุนณดา มาสวัสดิ์ ประพิณวดี ศิริศุภลักษณ์ และอิสริยา นิตทัศน์ประกาศ บุญญะศิริ. 2559. ปัจจัยที่มีผลต่อความมั่นคงด้านอาหารของครัวเรือนเกษตรกรไทย. วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์ 11(2): 347-356.

- เพชรบุญ พิภพเกตต์ ชมพูนุท โมราชาติ และ อุทัย อันพิมพ์. 2559. การสร้างความมั่นคงทางอาหารของเกษตรกรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง. วารสารมหาวิทยาลัยนครพนม 6(2): 96-104.
- รณิดา ปิงเมือง มาลี หมวกกุล วาสนา เสภา และ ธงชัย ลาหุณษะ. 2560. ความหลากหลายทางชีวภาพสู่ความมั่นคงทางอาหารของชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำกก-ลุ่มน้ำโขง: กรณีศึกษา จังหวัดเชียงราย. วารสารสังคมศาสตร์วิชาการ 10(2): 25-45.
- สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. 2546. ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 12. สามลดา, กรุงเทพฯ.
- สุพรรณิ ไชยอำพร. 2560. ความมั่นคงทางอาหาร: สิ่งบ่งชี้ต่างวัฒนธรรมในสังคมไทย. วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ 57(1): 200-223.
- Kham District Agriculture and Forestry Office. 2019. Report on the export of the non-timber forest products of Muang Kham, Xieng Khwang Province Lao People's Democratic Republic. Xieng Khwang. Kham District Agriculture and Forestry Office.
- Ministry of Planning and Investment. 2016. Socio-economic development plan National 5-Year Eighth (2016-2020) At the National Assembly, Vientiane Capital.
- Mishra, B. P. 2005. Factors Affecting Food Insecurity at Household Level in Kailali District of Nepal. Doctoral dissertation, Chiang Mai: Graduate School, Chiang Mai University.
- Sub-Committees of the General Assembly of Mueang Kham. 2019. Report on the 5-Year Economic and Social Report of Mueang Kham, Xieng Khwang Province Lao People's Democratic Republic. Xieng Khwang. Mueang Kham Governor's Office.
- Yamane, T. 1973. Statistics: An Introductory Analysis. 3rd. New York: Harper and Row Publication.